

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1741

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546628

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546628> | LOG_0152

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546628>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

ligni rasura in Canarii oleo maceretur, & post aliquot dies per pannum trajiciatur, oleum præbet gratum, in hunc vero finem oleum minimorum Canariorum est eligendum, qualia in Banda & Boero crescunt, magna enim & vulgaria Canaria oleum dant rancidum. Eadem hæc rasura facculis indita, & inter vestimenta deposita, ipsis gratum conciliat odorem.

EXPLICATIO

Tabula Sexagesima Nona,

Quæ ramum exhibet *Sampacca montana*. Ubi Litt. A. conum denotat *frugiferum*.
B. Ejus *cellulas*, in quibus semen reconditur.
C. Semen ipsum.

CAPUT VIGESIMUM QUARTUM.

Lingoum: Anxana. Caju Lingoo.

Licet hæc proprie arbor pertineat ad ligna ædificatoria seu tigna, hic tamen loci inter floriferas, ob insignes, quos gerit, flores, eam locare volui, qui ob gratum odorem famosi admodum sunt, ejusque lignum insuper dignum est, ut ob jucundum odorem inter odoratas numeretur arbores. Hujus tres præcipue observavimus species, inter sese variantes, quarum prima rubrum, altera album, ac tertia saxatile vocatur *Lingoum*, de binis autem primis speciebus hoc in capite agemus.

Rubrum itaque *Lingoum* arbor est altissima, & filvestris, raro trunco constans erecto, plurimum vero sinuoso & crasso, qui ad inferiorem ejus partem amplam format basin ex latis alis constantem, quique supra sæpe in binos tresve dividitur truncos, qui corticem habent fissum & quasi laciniatum, aliis parasitis concretum herbis. Rami glabrum, succosum, & lentum gerunt corticem instar Salicum: In his erectæ locantur rachides, in binos ordines alternatim locatæ, inque iis folia simili sita sunt modo cum uno in pari extremo.

Folia hæc sunt cordiformia, integra, inferiore parte rotunda & ampla, superius autem acuminata & cito angustata, *Canna fistula* foliis simillima, sed minora, tres nempe quatuorve pollices longa, binos lata, tenuibus parallelis costis pertexta, læte viridia, glabra, elegantemque præbentia adspæctum.

In vetustioribus vero arboribus superius sunt rotundiora, breviora, & firmiora, ex rachidis foliolæ ortu longi excreverunt racemi, inque iis plurimi simul flosculi *Violæ* formam habentes, ex tribus constantes minoribus petalis, quorum latissimum ac summum extrorsum reflectitur, bina autem inferiora sibi mutuo opponuntur instar alarum, atque decem contegunt stamina antheris flavis ornata, arcu sibi juncta, crocei elegantisque coloris, sunt autem tenera atque hinc rugosa, citoque marcescentia, gratum vero spirantia odorem, perfecte instar *Leucoji lutei*, non autem ita durabilis est hic odor.

Flores hi viridi insident caliculo, eorumque petioli in ortu geniculati sunt, quales & ramorum rachides. Foliolorum odor gramineus est, sique manducentur, mucosa sunt. Post flores iisdem in racemis fructus excreverunt forma tenuium discorum, magis autem siccum folium quam fructum referentes, minores numero inperiali, uno autem latere prominentem gerunt angulum, seu brevem apicem, atque prope pedunculum una fructus ora sinum efformat, sunt autem instar cochlearis excavati. Circa oras fructus hi simplices sunt instar pellis, in medio autem duplicati, protuberantes, certisque venis elevati, ficci, ac duri. In hoc ventre seu duplicatura binæ tresve occurrunt cellulæ, in quibus tot locantur oblonga semina gilva, glabra, & dura, Cucumeris semina æmulantia, quæ ab

der en beter manier is, als men het zaagzel van het hout in Canary-Oly weekt, en na eenige dagen door een doek perst, zo komt 'er een aangenaam Oly van, doch hier toe moet men de Oly van kleine Canaris verkiezen, diegerlyken in Banda en op Boero vallen, want de gemeene groote Canaris tot Oly gemaakt, rieken wat garstig. Het zaagzel in linne zakjes gedaan, en tusschen kleederen gelegd, geeft dezelve een aangenaamen reuk.

UYTLEGGING

Van de negen en zestigste Plaat,

Dewelke vertoont een Tak van de Berg-Sampacca Boom; Alwaar Lett. A. vertoont deszelfs vrucht dragende knop.
B. De kamertjes, daar het zaat in beslooten is.
C. Het zaat zelfs.

XXIV. HOOFSTUK.

De Lingoa-Boom.

Hoewel dezen boom eigentlijk onder de timmerhouten behoort gerekent te werden, zo hebben wy echter hem alhier onder de bloemdragende plaats gegeven wegens zyne bloem, dewelke om baare aangename reuk vermaart is, zynde daar en boven het hout, wegens zyn goede reuk, ook waardig onder de welriekende boomen gestelt te werden. Wy hebben daar van drie principale soorten aangemerkt, met eenige kleine veranderingen, te weten; eerst het roode, ten tweede het pelzige, of witte, ten derde het steen-Lingoo, waar van de twee eerste soorten in dit Kapittel zullen beschreven werden.

Eerstelyk. Het roode Lingoo is een zeer hoogen Woutboom, zelden met een regten, maar meest bogtigen en dikken stam, beneeden een grooten stoel met breede vlerken makende, en boven zomtyds zig in twee of drie stammen verdeelende, met een gescheurde en gelapte schorsse, en dikwils met andere ruigte bewaasden. De takken hebben een gladde, zappige, en taye schorsse, gelyk de Willigen: Aan dezelve staan regte ryskens, in twee ryen verwisselt tegens malkanderen, en aan dezelve de bladeren in gelyke order, met een voor uit alleen.

Deze bladeren zyn wat hertformig, dan zonder klove, maar achter rond, breed, vooren schieklyk toegespitst, die van Canna Fistula zeer gelyk, doch kleinder, namentlyk drie en vier duimen lank, twee breed, met fyne evenwydige dwersribben, zeer jeugdig-groen, glad, en fraai van aanzien.

Aan de oude boomen zynze van vooren wat ronder, korter, en styver, uit den schoot der ryskens komen lange troffen voort, en daar aan bloemkens veele by malkanderen, gefatzoeneert als een *Violæ*, en uit drie blaadjes gemaakt, waar van 't breedste en bovenste uitwaarts gebogen staat, en de twee onderste staan tegens malkander, als twee wangen, en bedekken tien draatjes met geele nopjes, digt tegens malkander staande, schoon-geel van couleur, teer, en daarom wat rimpelig, en baastig verslenzende, zeer zoet en aangenaam van reuk, regt als de geele *Violen* of *Leucojum Luteum*, doch zo bestendig met.

Zy staan in een groen kelkje, en hare steelen hebben by baren oorspronk eenige knietjes, gelyk ook de ryskens aan de takken. De smaak der bladeren is grasachtig, en in 't kauwen wat slymerig. Na de bloemen aan dezelfde troffen waasden de vruchten, in de gedaante van dunne schyven, doch meer een gedroogt blad, dan een vrucht gelykende, wat kleinder als een Ryxdaalder, doch aan de eene kant hebbenze een uitsteekende boek of korte spitze, en by de steel maakt de eene rand een bogtje, en zyn wat bol, als een lepeltje. Aan de kanten zynze maar enkelt, als een vel, maar omtrent de midden dubbelt, buikig, en met eenige uitbuilende aderen wat rimpelig, droog, en bart. In dezen buik vind men zaden, vaal, glad, en hard, de zaden van Komkommers gelykende, doch aan de eene boek zynze breed, en hebben een naveltje, als een boone, daar

una parte lata sunt & umbilicata instar fabarum, in his viridis reconditur substantia in bina segmenta divisibilis.

Ejus lignum variam exhibet substantiam & colorem, sub succoso enim cortice album occurrit lignum, binos tresve digitos crassum, quod tamen non ubique ita crassum est nec apparet, in quibusdam enim locis mox sub cortice, ac praesertim in alis & radicibus rubrum apparet lignum, sub tenui reconditum alba substantia, atque magis introrsum substantia sanguinei coloris, Sandalo rubro adeo similis, ut vix distingui possit, excepto quod *Lingoum* crassioribus constet fibris. Lignum hoc difficulter per medium finditur, quum intricatum admodum sit, variis contortum fibris ac nodis, unde potissimum ferra elaborandum atque oblique perdolandum est, si vero ex vetustis sit arboribus, tandem laevigari ac poliri potest, pessimum vero est, quod hoc lignum frustra non exhibeat magna concoloria, si enim magis introrsum vergat, album iterum acquirit colorem, estque molle & cariosum, vel omnino excavatum.

Odor recens elaborati ligni est aromaticus ac gratus, proxime accedens ad Sandalum Citrinum, vel magis ad lignum *Caju Lacca* dictum, quod licet sit flagellosum, cum hoc tamen *Lingoo* magnam habet affinitatem. Optima hujus ligni frustra colliguntur ex alis prope radicem caesis, atque ex mediocri arbore firmæ satis postes ac trabes formari possunt, quum ejus cor substantiam gerat solidam.

In vetustis arboribus hujus ligni frustra occurrunt læte rubentis coloris, eleganter striata ac solida, adeoque pinguis, ut igni opposita oleum exsudent, quod & Agallochum itidem præstat, ejusque odor multo magis gratus est quam in reliquo arboris ligno, quod, si comburatur, nullum vel paucum admodum exhibet oleum, ac fundit odorem, copiosum vero acriterque vellicantem fumum.

Frustra hæc ita eleganter sæpe sunt variegata, ut flammam quasi cum fumo suo repræsentent, qualia Malayenses & Macassares valde expetunt, ex quibus armorum vaginas formant. Hæc satis bene poliri possunt, sed rubentem ac corallinum non diu servant colorem, quum sicca in fuscum atque obscure rubentem tendant colorem, talia quoque segmenta circa corticem, ubi truncus fissus est, ac continuo per solis radios agitur, observantur, qui pinguetudinem ad has adtrahunt partes, hasque externe nigricantes & quasi exustas reddunt, sub quibus fuscum ac dein læte rubens reconditur lignum, ubique ita pingue, ut istud oleum ad ignem exsudet ex illo. Tales sæpe arbores in saxosis ac præruptis inveniuntur, quarum anteriores radices ab aqua marina conspersæ ac vicissim radiis solaribus exustæ erant, posteriores vero seu quæ ad terram sitæ erant, neutiquam, quum hæc aliis obtegebantur herbis, in quibus observabam, priores istas radices esse eleganter rubentes, pingues, & odoratas, unde concludebam, Solis ardorem hujus arboris pinguetudinem in illas adtrahere, atque ibi quasi concentrare. In aliis enim arboribus, excavatas itidem in litore radices gerentibus, ab aqua marina itidem & copiose conspersas, sed parum a solaribus exagitatas radiis, nullum fere vel paucum admodum reperiebatur rubrum ac pingue istud lignum.

Alterum album seu molle *Lingoum*, quod vulgatissimum, priori simile est modo crescendi ac forma, ejus autem folia sunt magis oblonga & majora, ad *Canna Fistula* folia magis accedentia, ultra quatuor & quinque pollices longa, binos & binos cum dimidio lata. Flores vero ejus, fructus, ac semina priori simillima sunt, excepto quod fructus sint majores imperiali, gilvi, illorumque angulus eminens latior, & major, ac semina medullam habent viridem, externa autem specie hæc arbor vix a priori distinguenda est, maximaque differentia in ligno consistit, quod in hac specie duplex est. Primum itaque est citrinum seu flavum, atque ad ejus extremam partem & circa nodos quasdam gerit maculas rubras, quæ sæpe tantæ sunt, ut pro prima haberetur specie, lignum autem hoc multo magis fungosum est, ac crassioribus constat fibris, vix vel nunquam per longitudinem findendum, quum ejus venæ obliquæ ac sibi intricatæ decurrant, quod difficile est ferris aliisque instrumentis elaborandum, nunquam vero poliri potest. Alterum ex flavo-cinereum est pauca rubedine mixtum, priori

binnen zit een groenachtig beestje, dat men in twee delen kan.

Het hout is zeer ongelyk van substantie en couleur, want voor eerst onder de zappige scborse beeft men een wit hout, twee en drie vingers dik, en dat ook niet over al, want op zommige plekken vind men straks onder de scborse, zonderlyk aan de vlerken en wortelen, een rood hout, onder dit witte spint, wat innerwaars vind men een bloed-rood hout, het roode Zandel zo gelyk, dat menze qualyk onderscheiden kan, bebalven dat de Lingoo wat grofdradig is. Dit hout splyt zeer moeylyk in de lengte, want het is verwert, dradig of windig, en quastig, daarom men 't meest met de zaage bearbeiden, en over dwers schaven moet, evenwel zo 't van oude boomen is, laat het zig eindelyk nog glad werken, en polysten; maar 't slimste van dit hout is, dat men geen groote stukken van een couleur daar uit kan krygen, want straks na binnen toe werd 't wederom bleeker, als een gebakken steen, zynde voorts 't bert wederom witachtig, week, en vermolzemt, of t'e-nemaal hol.

De reuk van het vers geawerkte hout is speceryachtig, en liefelyk, zeer na, als witte Zandel, of nog nader, als 't hout *Caju Lacca* genaamt, het welk hoewel een touwgevaas zynde, met de Lingoo groote gemeenschap heeft. De beste stukken heeft men uit de vlerken naast de wortel gebouwen, en uit de middelbare boomen kan men ook massive stylen en balken hebben, want aan dezelve 't bert nog vast van substantie is.

Aan de regt-oude boomen vind men ook stukken van dit hout, ligt-rood van couleur, schoon geadert, massyf, zo vet, datze aan 't vuur gehouden, Oly uitsweten, gelyk 't Agel-hout doet, zynde den reuk daar by veel aangenaamer dan aan 't ander hout van den boom, 't welk in 't branden geen of weinig Oly en reuk van zig geeft, maar een scherp bytende rook.

Deze stukken zyn zomtyds zo schoon geadert, dat men een grooten brand, met een draayenden rook, daar inspeculeeren kan, diergelyke de Maleyers en Macassares zeer zoeken, om kris-scheeden van te maken. Zy laten zig redelyk wel polysten, maar houden hare coraal-roode verwe niet lange, en besterven bruin-rood, zulke stukken vind men ook omtrent de scborse, daar de stam gescheurt is, en gestadig van de Zon geraakt werd, dewelke de vettigheid na deze plekken trekt, dezelve van buiten swart en verbrand maakt, waar onder 't bruine, en daar na 't licht-roode-hout leid, doch over al zo vet, dat voornoemde Oly aan 't vuur uitweet. Ik heb diergelyke boomen op steenige en steile stranden gevonden, wiens voorste wortelen van 't zout water bespat, en met beurten door de beete Zon gebrant wierden, maar de achterste of Landelykste geenzints, als zynde met eenige ruigte bedekt, waar aan ik bemerkte, dat de eerste wortelen schoon rood, vet, en welriekende waren, en daar uit besloot, dat de Zonne-bitte de vettigheid in dezen boom by malkander vergaderde. Want aan andere boomen, die ook met holle wortelen op strand stonden, van 't Zee-water rykelyk bespat, doch weinig van de Zonne getroffen wierden, was geen of weinig rood of vet hout te vinden.

De tweede. Het witte of weeke Lingoo zynde 't gemeenste, is de voorige aan wasdom en gedaante meest gelyk, de bladeren zyn wat lankwerpiger en grooter, die van *Canna Fistula* nader komende, ruim vier en vyf duimen lank, twee, en twee en een halve breed. Bloemen, vruchten, en zaaden zyn als aan 't voorige, bebalven dat de vruchten grooter zyn dan een Ryxdaalder, licht-vaal, en de uitsteekende boek is wat breeder, en grooter, en de zaden hebben van binnen een groen merg, doch aan 't uiterlyk aanzien kan men dezen boomen qualyk onderscheiden, zynde 't merkelykste verschil in 't hout gelegen, 't welk in deze soorte tweederlei is. Het eerste is bleek-geel, en beeft aan de kanten, en by de knoesten zommige roode plekken, zomtyds zo groot, dat men 't voor 't eerste geslagt aanziet, doch dit hout is veel vooffer en grofdradiger, qualyk of nooit regt splytende, om dat de aderen schuins door malkanderen loopen, moeyelyk voor de zaagen en schaven, en laat zig nooit glad werken. Het tweede is uit den geelen graauwachtig, met weinig of geen rood gemengt, anders 't voorige gelyk, beide van een redelyk en massyf bert, buiten met een wit spint omgeven,

en

priori cæteroquin simile, & utrumque fatis solidum gerit cor, quod externe alba textura obductum est, unde & rudioribus operibus mechanicis melius intervrit quam rubrum.

Omnes porro *Lingoi* species hanc habent proprietatem, quod ex vulnerato cortice, præsertim ramorum, ac ubi is glaber est, tenuem ac læte rubentem exstillent succum, qui mox in obscure rubens ac molle concrevit gummi, instar spissi sanguinis vel opaci Rubini feu Pyropi. Hæc quoque arbor adeo luxuriosa ac vegetabilis est, ut non solum ejus rami, si terram tangant, progerminent, sed etiam magna trunci segmenta, si in filvis projecta sint, undique tot emittant ramos, ut intra annum virgultum efforment, unde & apti sunt hi rami ad hortorum sepes, hoc autem mali habent, ut, si terræ commissi fuerint, plerumque albas generent formicas.

Florendi tempus plurimum est in Mensibus Augusto & Septembri, quum rubra inprimis species tot floribus onusta est, ut tota arbor e longinquo unicum referat luteum florem, gratumque undique odorem: Fructus maturefcunt a Februario usque in Aprilem.

Nomen. Prima species Latine vocatur *Lingoum Rubrum*, generale autem nomen Malayense est *Anxana*, quod Sinenses *Angsela* pronunciant, vulgatissimum vero ac maxime notum nomen est *Lingoo* & *Lingoa*, ac particulare primæ speciei *Lingoa Mera*, & *Lingoa Bonga*, quum hæc rubra species plurimos proferat flores, alii autem *Lingoa Bonga* primam vocant speciem mollem, quæ ad oras rubra est. Ternatenfibus dicitur *Lingo*, Macaffarenfibus *Pattene*. Amboinenfibus *Nala kiri* a rubro colore simili avi *Kiry*: Malayensibus *Noeri* feu *Loeri*. Boegenfes populi illam vocant *Tsjendana*, ex ignorantia cum *Sandalo* illud confundentes ob communem forte horum lignorum odorem, uti quidam Macaffarenfes omne *Lingoum Tsjampagga* dicunt, ob gratum ac rosaceum odorem. In Bima vocatur *Narra*; in Timora *Sana* & *Na*.

Alter species dicitur *Lingoum molle*. Malaice *Lingo Puti*, & *Gabba Gabba*, & *Lingo-Parampuan*: Amboinice *Nala Uppar*, & *Nala Uppal*, idem significans, non quidem quum lignum sit adeo molle, sed quum rugosum sit instar fungosæ *Gabbæ Gabba*, nec facile poliri possit.

Locus. Omnes Amboinenfes insulæ fatis copiose hoc exhibent lignum, in filvis cunctis præterea invenitur levioribus, in locis declivioribus etiam melius crescit, ut & ad montium pedes, quam in altioribus ac frigidioribus montibus, ubi raro occurrit. Notum porro est per totam aquosam Indiam a Malacca per Sumatram, Javam, Macassarum usque in Moluccos; juxta relationem Sinensium in Australi Sinæ parte quoque occurreret, ibidemque vocaretur *Tjebet Zutt*.

Ufus. Ambo hæc ligna magno in usu sunt ad tigna & scriniaria opera, ita ut inter præcipua ædificatoria harum insularum ligna numerentur, ex quibus postes, trabes, & asseres formantur, certo tamen discrimine: Rubrum enim lignum est fatis solidum, sed non magna exhibet segmenta, ob fungosum ac excavatum ejus cor, unde & plurimum ad cistas, forium fastigia, aliaque scriniaria expetitur opera.

Ex alba & pallida specie asseres fatis ampli formari fed, uti dictum, non bene poliri possunt, sique tractentur,amenta sæpe emittunt, unde & difficile dedolantur, semperque rugosæ remanent maculæ. Si rubrum sit lævigatum, poliendum est rasura sua, assulisque fortiter perfricandum, ac dein laneo panno, si cera primum leviter fuerit obductum, detergendum, unde diu rubrum suum ac Corallinum servat colorem. Si vero tempore fiat nigricans vel obscure rubens, iterum fricandum est rugosis *Ampelii* foliis, ac memorato poliendum modo.

Si elaborentur hæc ligna, jucundum spirant odorem, præsertim secundum Citrinum, quod ex rubro mixtum quoque est. Cistæ, capsulæ, similiaque quam diutissime hunc retinent odorem, si occlusa servantur, ita ut pro *Sandalo citrino* haberetur hoc lignum. Omnia porro *Lingoi* ligna hanc habent proprietatem, si nempe aqua ac præsertim aqua marina ipsi adfundatur, glaucum statim contrahit colorem, puto aquam hunc acquirere colorem, non vero lignum, omniaque porro lintea, si sint madida, quum hoc adtingant lignum, simili-

en dierhalven tot grof houtwerk bequaamer dan 't roode.

Voorts hebben alle Lingoos geslagten deze verdere eigenschappen, dat uit de gequetste schorsse, inzonderheid aan de takken, of daarze glad is, een dun en ligt-rood zapp uitvloeid, die straks in een donker, rood, en week Gom befterft, als gestolt bloed, of donkere Robynen. Als mede een zodanige weeldrige en groeyende aard steekt in deze boom, dat niet alleen alle de takken, zoze de aarde raaken, uitwassen, maar ook gebeele mooten van den stam, alsze in 't Bosch blyven leggen, schieten aan alle kanten met zo veele takken op, datze binnen 't jaar een struik maken, en daarom zynze tot thuinftokken zeer bequaam: Doch hebben deze stylen ook die fout, alsze in de aarde staan, datze gemeenelyk witte Mieren genereeren.

De bloeytyd valt gemeenelyk in Augustus, en September, wanneer het roode geslagt inzonderheid zo vol bloemen hangt, dat den gebeelen boom van verre een geel bloem schynt, en zyn aangename reuk wyd verspreid: De vruchten ziet men ryp van February tot in April.

Naam. De eerste zoorte biet in 't Latyn *Lingoum Rubrum*: Den generalen naam in 't Maleys is *Anxana*, 't welk de Sineezen *Angsela* uitspreken, maar de gemeenste en meest bekende naam is *Lingoo* en *Lingoa*, en in 't byzonder de eerste zoorte *Lingoa Mera*, en *Lingoa Bonga*, om dat deze roode zoorte de meeste bloemen draagt, doch andere noemen *Lingoa Bonga* de eerste zoorte van 't weeke geslagt, 't welk aan de kant rood is. Op Ternaats *Lingo*: Op Macassers *Pattene*: Op Amboins *Nalakiri* van de roode verw des *Vogels Kiry*: By de Maleyers *Noeri* of *Loeri* genaamt: De Boegische volkeren noemen 't *Tsjendana*, uit onwetendheid met 't *Sandel-bout* vermengende, misschien wegens den gemeenen reuk, gelyk sommige Macassaren al het *Lingoo Tsjampagga* noemen, wegens zyn goeden of bloemachtigen reuk. Op Bima *Narra*, op Timor *Sana* en *Na*.

De tweede zoorte biet *Lingoum molle*: Op *Maleys* *Lingo Puti*, en *Gabba Gabba*, en *Lingo-Parampuan*, op *Amboins* *Nala Uppar*, en *Nala Uppal*, alle van een beduidenis, niet zo zeer om dat het week van hout, maar om dat het ruig is, als vooze *Gabba Gabba*, en zig niet glad laat werken.

Plaats. In alle de Amboinsche Eilanden is 't redelyk gemeen in alderlei Bosschen, inzonderheid die wat ligt zyn, het waft ook liever in de laagte, of aan 't hangen der bergen, dan op 't hooge en koude gebergte, daar men 't zelden vind. Voorts is 't meest door geheel *Water-Indiën* bekend, van *Malacca* aan, door *Sumatra*, *Java*, *Macassar*, tot in de *Moluccos*. Na 't zeggen der Sineezen, zoude 't ook in de *Zuider deelen* van *Sina* te vinden, en aldaar *Tichet Zutt* genaamt zyn.

Gebruik. Beide deze houten zyn in groot gebruik tot *Timmer*- en *Schrynerwerk*, zo dat het onder de principaalse bouw-houten van deze Eilanden te reekenen is, daar men stylen, balken, en planken van maakt, doch met wat onderscheid: want het roode heeft wel vast hout, maar men kan geen dikke stukken daar van krygen, wegens 't valsche en holle bert, daarom 't meest tot kisten, lysten, en ander schrynerwerk verarbeit werd.

Uit 't bleke en witte geslagt kan men wel breede planken krygen, maar die (als gezegt) zyn niet wel glad te werken, in 't handelen zeer splinterig, ende moeyelyk in 't schaaven, altyd eenige ruige plekken behoudende. Het roode zynde effen geschaaft moet men polysten, met zyn eigen zaagzel en krullen sterk vryvende, en ten laasten met een wolle lap, eerst wat wasch zagtjes over 't hout gestreeken, gewreeven, waar door 't zyn coraal-roode verwe lange behoud. Als 't nu metter tyd boogbruin, of swartachtig geworden is, moet men 't weder overwryven met de ruige bladeren *Ampelaas*, en polysten als vooren.

In 't werken geven deze houten een lieflyken reuk, inzonderheid het tweede, 't welk geelachtig en met rood gemengt is. De Kisten, *Comptoirs*, en *Laadjes* behouden dezen reuk zeer lang, alsze wel geslooten gebouwen werden, zo dat menze voor geel *Sandel-bout* aannemen zoude. Alle de Lingoos zoorten hebben ook deze eigenschap, dat eenig water, inzonderheid zout water daar opgegooten zynde, terstond Spaansch-green van verwe werd: Ik zeg het water, en niet het hout, en alle 't linnewerk, 't welk vogtig zynde, daar aan raakt, mede zo verwt, het welk inzon.

similem contrahunt colorem, quod praesertim subsequens *Lingoo Batu* efficit, non autem ita *Lingoo Mera*.

Inter tria itaque *Lingoi* ligna rubrum elegantissimum est ad opera feriniaria, *Lingoo Gabba Gabba* vulgarissimum, maxime odoratum & maximum; *Lingoo* vero *Batu* durabilissimum: Ad hortorum sepes, palos, similesque postes, quæ eliguntur, ut progerminant, ubique adhibentur, quod autem tali plantatur modo, cito ac læte fatis excrescit, sed raro producit flores, donec in ingentem adoleverit arborem; plantata hæc arbor nunquam fere fructus profert, ramos tamen vidi in Augusto & Septembri plantatos, qui floriferi hujus arboris sunt menses, floribus onustos, antequam folia produserant, hoc autem semel tantum fit, dein autem nullos dat flores, nisi quum ingens sit arbor.

Apud Malayenses & Macassarenses hujus arboris flores magno habentur in pretio, quos capillis innectunt, unde & hæc arbor prope ædes plantatur, ejusque flores in foro venduntur. Arboris cortex aquæ incoctus multum adhibetur ad pultem Papeda, quæ per hunc indurefcit, & solidam acquirit substantiam. Si aqua calcis hujus ligni asseribus inspergatur, illa flavescit, uti aqua marina glaucum acquirit colorem, unde patet, sine dubio pigmenta quædam ex hoc præparari posse ligno, si circa hanc rem experimentum institueretur. Sub hisce arboribus plurimæ sæpe fossæ apparent ab apris excavatæ, qui avidè hujus radices expetunt, ut & furculos.

Malayenses, uti dictum est, ruberrima hujus ligni eligunt frusta elegantissime venosa, ex quibus telorum vaginas formant, quæ satis caro emunt pretio, si venæ ex ipsorum sententia decurrant, huic enim operi nil nisi elegantissime venosum expetunt lignum: Plebs Amboinensis & Hoëmahelensis pinguissima hujus ligni frusta adhibent ad suffimigium, loco Agallochi seu *Caju Lacca*, cum quo plurimum convenit, taliaque pinguia norunt eligere frusta tam in albo quam in rubro. *Lingoo*, si arbores Soli rite fuerint exposita, frusta hæc bene purganda sunt ab adjacente alio graciliori ligno, quod nullum exhibet oleum, licet ejusdem sit coloris, hoc enim acrem ac vellicantem dat fumum, neque solum hoc lignum adhibendum est, sed aliis suffimigiis mixtum.

In exterioribus segmentis, quæ cortici exusto adjacent, venæ sæpe adparent pellucidæ, uti in vero *Calambaco*: Hæc lignum dant fragile, sed pinguissima sunt ac penetrantissimi odoris, quem tamen, diu si fuerint affervata, sensim amittunt: Corticis istius decoctum si gargarifetur, apthas curat atque os depurat. Idem quoque præstat ruber succus, seu gummi ex trunco effluens, qui interne assumptus diarrhæam curat: Optimum lignum, quod ad postes aliaque ædificatoria adhibetur, silvæ exhibent, in quibus projectum jacet, cujus exterior cortex cæteraque fungosa substantia computruit, praesertim rubræ speciei, ex quo postes formantur, quæ per decem annos in terra perdurant.

Recentia hujus folia cum pauxillo falis contrita, ac per linteum cribratus eorum succus curat *Lappar Garam*, quod cutis malum est grave, si rubeat & rugosa sit, parvis pustulis variegata, ac pruritu infestata, qui tamen minor est quam in *Herpete* seu *Koecurap*.

Tenera ejus folia parum manibus tractata, donec flaccescant, ulceribus inponuntur ac furunculis, ut maturefcant: Eadem quoque folia cum frusto carbonis igniti contrita ac fronti illinita, *Cephalalgiam* curant, ex ardore ortam.

In Combello litore truncum rubri *Lingoi* inveni adeo vicinum mari, ut continuo maris æstu per aquam irroretur, quinque circiter pedes altum, cujus radices terræ quodammodo infixæ erant, sed cortice penitus denudatus erat, externe cinereus plerumque, interne vero rubens. Hujus varia acquisivi frusta, elegantisque asserculos, quorum quidam penitus rubri erant, alii læte rubentis seu rutilantis coloris, omnes vero eleganter venosi & solidi, adeoque pingues, ac si frusta essent indurata ceræ, alia autem ejus segmenta, quæ magis ad terram sita erant, nec ab aqua marina conspersa, ab albis arrosa erant formicis. Ex aliis albi *Lingoi*, si nondum adultæ sint, nihil elaborari potest

inzonderheid 't volgende *Lingoo Batu* doet, maar *Lingoo Mera* 't minste.

Zo is dan onder de drie soorten van *Lingoo* het roode geslagt tot werken wel 't schoonste, *Lingoo Gabba Gabba* 't gemeenste, welriekenste, en grootste, en *Lingoo Batu* 't durabelste. Tot thuin staaken, of paggars bouwen, en diergelyke stylen, die men hebben wil, dat zulken uitstaan, is 't over al gebruikelijk, doch 't geene aldus geplant werd, schiet wel haastig op, maar men ziet het zelden bloemen dragen, tot dat het een grooten boom geworden is; Vruchten draagt het geplante schier nooit, evenwel heb ik gezien, dat staaken in Augustus en September geplant wierden, zynde de bloemaanden van deze boom, dat dezelve vol bloemen stonden, eerze bladeren baden, doch dat geschiets maar eens, want daar na bloeyenze niet meer, tot datze groot geworden zyn.

By de Maleyers en Macassaren zyn de bloemen in groote agting, om in de bairen te dragen, waarom men de boomen ook by de huizen aanqueekt, en de bloemen op de passier op de markt verkoopt. De schorsse van den boom is zeer gebruikelijk in 't water gekookt, waar mede men de *Papeda* toebereid, dewelke daar door styf en lymig werd. Als 'er kalkwater op deze planken komt, zo werd 't zelve geel, gelyk het zout water Spaansch-groen, waar uit het blykt, dat men buiten twyffel eenige verwe uit dit hout zoude kunnen trekken, zo het eens bezogt wierde. Men ziet dikwils onder deze boomen veele kuilen en groeven gemaakt, het welk de wilde *Verkens* doen, die greetig zyn naar de wortelen van dezen boom, als mede na de jonge scheuten.

De Maleyers, als gezegt, zoeken de roodste stukken, die mooi geadert zyn, om haare kris-scheeden van te maken, dezelve redelyk duur betalende, als de aderen maar na baren zin loopen, want zy tot diergelyke werken geen ander dan mooy geadert hout willen hebben: 't gemeene *Volkje* van *Ambon* en *Hoeamobel* gebruiken de vetste stukken tot reukwerk, in plaats van *Agalbout* of *Caju Lacca*, met het welk 't meest overeenkomt, en weten zoodanige stukjes zoo wel aan 't witte, als aan 't roode *Lingoo* te vinden, als maar de boomen wel ter Zonne staan: Deze stukjes moet men zorgvuldig zuiveren van al 't mager hout, daar geen *Oly* uitkomt, al is 't van dezelfde couleur, want dat geeft een scherp-bytende rook van zig, en men moet het dan nog niet alleen gebruiken, maar met ander reukwerk vermengen.

In de buitenste stukken, die naast de verbrande schaal leggen, vind men zomtyds glimmende aderen, gelyk in 't opregte *Calambac*: Dezelve zyn bros van hout, maar de vetste en sterkste in reuk, doch lang verwaart zynde, verliezen veel van haar lieflykheid. Een afkookzel van de bast gemaakt, en daar mede den mond gespoelt, geneest de spruw, en zuivert de mond. Het zelve doet ook den rooden zap of gom uit den stam vloeyende, dewelke ook binnens lyfs genuttigt, geneest den buik-loop: 't beste hout, dat men tot stylen en timmerwerk wil gebruiken, is 't gene men in de *Bosschen* vind van zelfs omgevallen, en waar van 't buitenste spint of witte hout afgerot is, inzonderheid van 't roode geslagte, waar van stylen gemaakt, in de aarde tien jaaren goed blyven.

Diversche bladeren met een weinig gemeen hout gewreven, en door een doek gekleynst, geneezen 't *Lappar Garam*, een moeyelyk accident, wanneer de huid rood en ruig werd, met kleine pukkeltjes en juiken, dog minder, dan by de *Herpes* of *Koecurap*.

De jonge bladeren een weinig met de handen behandelt tot datze slap werden, legt men op de sweeren en bloetvinnen, om die te doen rypen: Dezelfde bladeren, met een stukje van een gloeyende koole door malkander gewreeven, en op het voorhoofd gesmeert, geneezen de hooft-pyn, die van hitte komt.

Op den strand van Combello heb ik een stomp van een roode *Lingoo* gevonden, zo dicht op een steenige strand, dat by gedurig by hoog water van de Zee gespoelt wierde, omtrent vyf voeten hoog, met zyn wortelen nog eenigzints in de grond staande, van zyn schorsse gantsch berooft, en van buiten graauw bestorven, maar binnen doorgaans rood. Hier van heb ik verscheide stukjes en schoone plankjes bekomen, zommige geheel rood, zommige licht-rood, en vuurverwig, dog alle schoon geadert, massyf, en zo vet, als of 't stukken van eenig verhart wasch waren, dog veele stukken, die wat landwaarts stonden, en van 't Zeewater niet bespoelt wierden, waren van de witte mieren doorwreeten. Uit de vlekken van 't witte *Lingoo*,

potest, quum ipsarum lignum sit nimis molle, quod etiam instar pelliculae ad crassitiam trium digitorum totum ambit truncum, internum vero lignum opacum semper habet colorem. Rubri ligni partes ore masticate gratum & aromaticum fundunt odorem ac saporem *Caju Lacca* æmulantem, unde detegitur iterum magna inter has arbores affinitas, licet prima sit arbor, altera flagellosus frutex. *Lingoum rubrum* circa Malaccam & Peram crescens non est concavum; sed plerumque solidum, adeoque ibi latum, ut ex illo afferes trium quatuorve pedum formari possint. Vulgo non licitum est illud cedere, sed tantum publicanis, qui societatis mercatoribus illud vendunt, solidasque detegunt & norunt arbores, si securi illas alidunt, nec sonitum percipiunt. Ternatenses *Lingoo* rubro utuntur loco Sandali rubri, praesertim ad dysenteriam sistendam, quod bonum hoc in morbo praestat effectum.

Hujus arboris succus in planas destillans patinas ad solem exsiccat, vel supra ignem, sanguisque ficci formam ac speciem refert, minima vero ejus frustula pellucida sunt instar Robini, qualia plerumque in Java formantur, ubi ha arbores non ita frequentes sunt quam in Amboina. Gummi hoc vehementem habet adstrictionem, simulque detergit, parvum enim ejus frustum ore assumptum illud contrahit instar Aluminis, detergitque adeo pure ac *Acacia* vel *Catechu*.

In Orientali Timora parte in Provincia Ademantutu, certum crescit rubrum *Lingoum*, quod ab Amboinenfi non differt, nisi quod ejus lignum ad alas & in nodis sit laete rubens, plurimis constans intricatis venis, carbonibusque inpositum pinguedinem fundit ejusdem coloris, ac Amboinenfi, in Timora Naa seu Sanda illud vocatur, lignum hoc Macassarenses multum expetunt, vocantque illud *Tsjampaga Babyan*, ex quo elegantes formant telorum vaginas, quæ per longum servant tempus gratum odorem, hoc autem ex radicibus colligitur, non vero ex alis, sæpe etiam externe rubet, interne pallidum est vel flavescens: Non mirum esset, si hoc rubrum *Lingoum* pro Sandalo rubro haberetur, quum ex Timora etiam adferatur, atque hactenus ignotum fuerit, quam sit arbor, donec illam cum nostra contulerim Amboinenfi arbore, atque comperirem, æque elegantia ac pinguis exhibere frusta Lingoi arbores vetustas Ceramenses & Amboinenfes ac Timorenses. Hoc quoque lignum eleganter rubens in Bima occurrit & *Narra* vocatur, quod diu a nostro populo pro peculiari habitum fuit ligno, sed nihil aliud esse comperio, nisi *Lingoum rubrum*. Bimanenses ex hoc elegantes fabricant cistas & capsulas, plurimis constantes forulis, frusta autem eleganter venosa Macassarensibus vendunt, qui ex illis elegantes formant vaginas. Optima autem frusta elegantissime venosa circa crassas reperiuntur radices, quorum afferes vidi ultra sex pedes longos, tres cum dimidio latos, quæ plerumque elegantissimis flammis variegata sunt, quæ tanquam rara adfervantur.

Veteres Romanos itidem quam maxime expetisse mensas Tigrinas, Pantherinas, & Apiatas, constat ex *Plinii libr. 13. cap. 15.* ubi dicit, ex radicibus *Oxycedri* in monte Atlantis crescentis, pretiosas tales mensas fuisse constructas, quas ex vario venarum decursu *Tigrinas*, *Pantherinas*, & *Apiatas* vocabant, quæ vix pedem in diametro & quatuor circiter pollices crassæ erant, atque a decem ad quindecim sesterterias vendebantur, decem autem sesterterias novendecim cum dimidio ponderibus argenti æquivalent, seu trecenta ac duodecim cum dimidio imperialia, talis autem mensa suppellex fuit *Marci Tullii Ciceronis*.

In junioribus *Lingoi* arbusculis circinnata sæpe invenni folia, quæ pallide virentibus obsessa erant tuberculis & verrucis, externe herbaceæ substantiæ, interne vero ligneæ, inque iis teredo parvus latebat, qualis in gallis *Quercus* occurrit, quædam vero verrucæ foliolo ornabantur, ac facillime separari poterant a pedunculis ac foliis, quibus adhærebant.

Dum, uti supra dictum fuit, *Lingoi* succus in sanguinea frusta exsicari potest, hinc multi ex nostra natione in Batavia crediderunt, hunc verum esse *Sanguinem Draconis*, atque hanc arborem draconis arborem vocarunt, quem errorem inutile duco multis refutare verbis.

Tom. II.

EXPLI-

zo ze niet ter deegen oud zyn, kan men niets maken, om datze te week hout hebben, 't welk ook, als een spint, in de dikte van drie vingers, den gebeelen stam omgeeft, zynde 't binnenste hout altyd donker van couleur. De stukken van 't roode in de mond gekaauwt geven een lieflyken en speceryachtigen reuk, en smaak van haar, zeer na *Caju Lacca* komende, waar uit men nogmaals bespeurt, dat tusschen deze beide boomen een maagschap zy, boeewel 't eene een boom, en 't ander een bosch-touw is. 't Roode *Lingoo* omtrent Malacca en Pera vallende, is niet bol, maar meest massyf, en aldaar zo breed, dat men planken van drie a vier voeten breed, daar van kan krygen. De gemeene man mag het niet kappen, maar alleen de pagters, die 't aan de Koopluiden van de E. Compagnie verkoopen. Zy kennen de massyve boomen, alsze met een byl daar tegen slaan, en dezelve niet bol klinken. De Ternatansen gebruiken 't roode *Lingoo*, in plaats van rood Sandelhout, inzonderheid om de Bloed-loop te stelpen, en vinden daar goede bate by.

Den zap uit deze boomen lopende, en in vlakke schooteltes gedaan, kan men in de Zon droogen, of over 't vuur, werdende als van gedroogt bloet, doch de kleinste stukjes blyven klaar, als robyntjes, gelyk men meest op Java doet, daar deze boomen zo overvloedig niet zyn, als op Amboina. Dit Gom heeft een geweldige zamentrekking, met een abstersie, want een klein stukje in de mond genomen, trekt dezelve zo te zamen, als eenig *Aluin*, en vaagt zo zuiver af als eenig *Acacia* of *Catsjoe*.

Op 't Oosterdeel van Timor, in de Provincie Ademantutu, wast een zoorte rood *Lingoo*, niets van de Amboinsche verschillende, behalven dat het hout aan de vlerken en de quasten ligt-rood is, met vele en verwerde aderen, op de koolen eenige vettigheid van zig gevende, van dezelfde reuk, als het Amboinsche, op Timor Naa of Sanâa genaamt, dit hout zoeken de Macassaren veel, en noemen 't *Tsjampaga Babyan*, om schoone kris-scheeden daar van te maken, die bare goede reuk van binnen lang behouden, doch zy nemen 't van de wortelen, en niet van de vlerken, ook is 't dikwils van buiten rood, van binnen bleek of geelachtig. Het zoude geen wonder zyn, dat men dit rood *Lingoo* voor rood Sandel aanzag, dewyl 't juist van Timor komt, en tot nog toe onbekent is geweest, wat 't voor een boom zy, tot dat ik 't zelve met onze Amboinsche vergelijkende bevond, dat ik al zo schoone en vette stukken aan oude *Lingoo* boomen op Ceram en Amboina gevonden hebbe, als het Timoreesche was. Insgelyks werd dit hout schoon-rood op Bima gevonden, en *Narra* genaamt, zynde lange by onze Natie voor een byzonder hout geacht, doch bevinde het zelve anders niet te zyn dan rood *Lingoo*. De Bimanezen maken 'er fraaye doosjes en kisjes van, met veele binnen laadjes, en zodanige stukken, die mooy geadert zyn, verkopenze aan de Macassaren, om kris-scheeden daar van te maken. De beste stukken, die op 't mooist gevlamt zyn, vind men omtrent de dikke wortelen, waar van ik planken gezien heb over de zes voeten lang, drie en een halve voet breed, doorgaans met schoone wervels en vlammen verciert, die men voor groote rariteiten houdt.

Dat de oude Romeinen ook zeer verzot zyn geweest op tafels van gemarmert of gevlamt hout, blykt uit *Plinius lib. 13. cap. 15.* daar by zegt, dat men uit de wortelen van den Ceder-boom (anders *Oxycedrus* en *Tyja* genaamt) op den berg Atlas wasschende, zodanige kostelyke tafel-bladen heeft gemaakt, dieze na verscheidenheid der aderen, vlammen, en plekken *Tigrinas*, *Pantherinas*, en *Apiatas* noemden; dewelke schaars een voet in de diameter hebbende, en omtrent vier duimen dik, voor tien tot vyftien sesterterien verkogt wierden, uitmakende de tien sesterterien omtrent negentien en een half ponden zilver, of drie hondert twaalf en een halve Ryxdaalder, zynde dit eene geweest van *Marc. Tull. Ciceroos* Huisraad.

Ik hebbe aan jonge *Lingoas*-boompjes zomtyds kleine gekrulde bladeren gevonden, bezet met bleek-groene knobbelen en wratten, buiten kruidachtig van substantie, binnen houtachtig, en daar in een klein hard wormtje, gelyk men in de Gal-appels vind, zommige wratten baden een klein blaadje boven op, en zy waren ligt af te trekken van de steelen en bladeren, daar aan zy hingen.

Dewyl, als boven gezegt, het zap van *Lingoo* tot bloed-roode stukjes kan opgedroogt worden, zo zynder veele van onze Natie op Batavia bewoogen geworden te geloven, dat dit het opregte *Sanguis Draconis* zy, en dezen boom ook Draaken-boom genaamt, welk abuis ik niet waardig agte met veele te wederleggen.

Dd

UYT-

EXPLICATIO

Tabula Septuagesima,

Quæ ramum exhibet *Lingoi* seu *Arboris Draconis* & *Anaxana*, ubi Litt. A. ejus fructum iusta denotat forma.

OBSERVATIO.

Vocatur hæc arbor in *H. Amst. part. 1. pag. 213.* Draco Arbor Indica filiquosa Populi folio. ubi ejus icon per pauciora in rachide folia ab hac differt, estque Angfana Javanica, arbor filiquosa, floribus luteis odoratis, cujus truncus & rami humorem fundunt sanguinis draconis instar *Cleyeri*. hujus & mentionem fecit *Grimmius* in *Ephem. Germ. ann. 13. Observ. 37.* & *Ray* in *Dendrol. p. 113.*

Variae autem sunt arbores, quæ Succum rubrum instar sanguinis fundunt, quas collegerunt *Valent.* in *Hist. simpl. reform. p. 265.* *Dale Pharm. p. 297.* & *Pomet. p. 259.* nomine *Lingoa* a *Valent. p. 215.* describitur.

CAPUT VIGESIMUM QUINTUM.

Lingoum Saxatile. Lingo Batu.

Tertia *Lingoi* species est saxatilis, cujus truncus altus quidem, sed incurvus & sinuosus est, corticem gerens gilvum ac fissum, qui laciniatus ex trunco dependet, rami, folia, ac flores cum præcedenti maxime conveniunt, excepto quod rami sunt magis nodosi ac duriores, sique attendatur accurate, discrimen in foliis quoque adparet, quæ in hac specie minora & rotundiora sunt, cæterum eodem ordine in rachidibus locata sunt.

Fructus duplo majores sunt quam in binis prioribus speciebus, quatuor vel quinque digitos transversales lati, ejusdem cæterum formæ, nec ita nigrescunt, ac in rubra specie, quum decidant. Lignum externe albicat ac fungosum est, interne gilvum seu hepatici coloris, si recens sit; siccum vero luteæ penitus est substantiæ, tenuibus constans fibris, durum, ac grave, cum solido corde.

Melius secari ac perdolari potest quam præcedentia, satisque bene poliri, per longitudinem vero non recte finditur, quum ejus venæ oblique & intricatæ decurrant. Circa oras & nodos quasdam gerit elegantes maculas, quæ licet non ita pingues sunt ac in rubro, gratum tamen Sandali spirant odorem, si recentes sint, qualem odorem lignum quoque fundit, si elaboretur, multo tamen debiliorem quam præcedentia, hujus truncus prope radicem non alatus est, ac radices profundius terram petunt. Sin liquor quidam seu aqua marina hoc attingat lignum, vel si ejus frusta aquæ infundantur, elegantem acquirit glaucum colorem, quod priores quoque species præstant, sed multo minus & aliquando omnino nullum. Aqua calicis ipsi adpersa flavescit.

Lignum hoc luxuriosam ac vegetativam quoque habet naturam, non autem ita activam ac in præcedentibus, unde & non ita bene ad sepes, postes, similiaque adhibetur: Segmenta tamen ejus in silvis sæpe observantur undique ramis propullulantibus cincta, & in fruticem excreta.

Floret in Octobri & Novembri, quo tempore plurima ejus vetusta decidunt folia, fructus autem diu in arbore supersunt, aliquando ultra annum, unde rari sub arbore reperiuntur: Hæc species non ita obvia est quam præcedentes, ac silvestris magis naturæ. Nusquam occurrit nisi in locis saxosis æque in montibus ac in planis.

In Cerama crescit quædam *Lingoi Batu* species, quæ lignum gerit amplum ac solidum, flavescens, intricatiss.

UYTLEGGING

Van de zeventigste Plaat,

Dewelke vertoont een Tak van het *Lingoum*, ofte de Drake-Boom, of *Anaxana*, alwaar Lett. A. de vrucht in zyn grootte vertoont.

AANMERKING.

Deze Boom wert in het eerste deel van de *Amst. Tuyn* genaamt Peuldragende Indiaansche Drake-boom, met Populier-bladeren, alwaar de figuur door minder blaaden aan zyn steng van deze verschilt: En is de Javaansche Peuldragende Angfana-boom met geele riekende bloemen, welkers stam en takken een root zap geven als Drakenbloedt van *Cleyerus*. van deze heeft *Grimmius* mede gewag gemaakt in de *Ephem. German. ann. 13. Observ. 37.* en *Ray* in het derde deel in de *Dendrol. p. 113.*

Daar zyn verscheide Boomen, die een root zap als Drakenbloedt uitgeven, welke vermeldt werden en by een vergadert zyn door *Valent.* in zyn *Hist. simpl. reform. p. 265.* door *Dale* in zyn *Pharmacol. p. 297.* en door *Pomet* in zyn *Histoire de Drogues. pag. 259.* *Lingoa-Boom* wertze by *Valent. p. 215.* genaamt en beschreven.

XXV. HOOFSTUK.

De Steen-Lingoa-Boom.

Het derde geslacht is de Steen-Lingoa, wiens stam wel hoog, dog niet regt, maar wat bogtig en krom staat, met een vale en gescheurde schorsse, die met lappen om den stam bangt, de takken, bladeren, en bloemen komen meest met de voorgaande over een, behalven dat de takken wat harder en knoestiger zyn, en als men der naauw op let, kan men ook het onderscheid aan de bladeren zien, dewelke in dit geslacht wat kleinder en ronder zyn, anderszints in dezelfde order aan de ryskens staande.

De vruchten zyn wel tweemaal zo groot, dan aan de beide voorige, vier en vyf dwersvingers breed, anders van het zelfde fatsoen, en werden zo swart niet, als die van 't roode, wanneer zy afvallen. Het hout is van buiten mede wit en spintig, binnen vaal of leververwig, vers zynde, maar droog zynde, besterft geheel bleek, van substantie fyndradig, hard, en swaar, met een massyfbert.

Het neemt de schaaf en zaag beter aan, dan de voorige, en laat zig redelyk glad werken, dog in de lengte splyt het mede niet regt, om dat zyne aderen mede schuins, en wat verwert loopen. Aan de kanten by de knoesten heeft het zomtyds eenige roode plekken, die niet zo vet zyn, als aan het roode, evenwel hebben zy mede een goeden Sandel-reuk, alsze vers zyn, gelyk ook het hout, als men het werkt, doch veel slapper dan de voorige, den stam heeft by den wortel gene vlerken, en de wortelen staan meer in de aarde. Als 'er eenige vogtigheit of Zeewater op dit hout komt, of dat men de stukken in 't water legt, zo werd het zelve schoon Spaansch-groen, het welk de voorige geslachten ook wel doen, doch veel slapper, en zomtyds geheel niet. Het kalkwater daar op gegooten word geel.

Het is ook levend en groeizaam van natuur, doch zo zeer niet als de voorige, daarom het ook zo wel niet tot paggers, of stylen gebruikt werd: Evenwel vind men de stukken van de omgekaptte stammen in het Bosch leggen, geheel ende al met de opgeschootene takken bedekt, en tot een struik geworden.

Het bloeit in October en November, in welke tyd de meeste oude bladeren afvallen, de vruchten blyven lang aan den boom hangen, en zomtyds over het jaar, daarom menze weinig onder de boomen vind. Dit geslacht is za gemeen niet als de voorige, en wilder van aard. Men vind het nergens dan op steenige plaatzen, zo op het gebergte, als in de vlakke.

Op Ceram valt een zoorte van Lingoo Batu, zeer breed en massyff van hout, bleek-geel, met zeer verwerde en

grootte